

A Magyar Tenger csillagai

Balaton! Hányan és hányan csodálkoznak rá a csillagos égre a balatoni nyaralások derült estéin! Vannak, akik jól ismerik a nyári égbolt csillagzatait, de még többen vannak, akik egyszerűen csak gyönyörködnek, de bizonyosan mindenki felismer legalább egyetlen csillagképet: a Nagy Göncölt. Az első magyar nyelvű verses csillagkép-ismertető is a Balaton partján született, Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) írta, Legrövidebb Nyári Éjtszaka címmel jelent meg 1791-ben.

A korszak érdekes figurája volt Horváth Ádám – aki a Pálóczi előnevet életében nem használta –, sikeres mérnök, gazdálkodó, magyar, sőt szittyá érzelmű nemesember, aki legnagyobb költői sikerét 1787-ben megjelent Hunniásával érte el. Módos ember volt: ha felkeressük egykori fűredi kastélyát, erről magunk is meggyőződhetünk. Szinte minden érdekelte, a tudomány világa is, írt pszichológiai értekezést, gyűjtött népdalokat, pártolta a nők egyenjogúságát. Jó kedélyű társasági ember lévén szívesen énekelte verseit hangszeres kísérettel. Csillagászati kérdésekkel is szívesen foglalkozott, vitairatot írt egy 1789-es üstökösjövendöléssel kapcsolatban, ugyanakkor helytelenítette, hogy a budai várpalotába beköltöztették az egyetemi csillagvizsgálót. Inkább a Gellérthegyre, vagy „annál is magosabb napnyugoti térre” építették volna a budavári speculát! Mert hogy a palotában nem a tudománynak, hanem a magyar királynak lenne a lakhelye.

A Legrövidebb Nyári Éjtszaka csillagászatunk hallatlanul érdekes emléke, mi több, nyelvemléke. A nyelvújítás furcsa leleményeivel, az antik csillagképekkel kapcsolatos tudnivalók körülményes előadásával ma már egyszerre számít komoly, egyben mulatságos olvasmánynak. Szántódpusztán született a mű, ahol a fényszennyezéstől teljesen mentes égbolt is ihletően hathatott a költőre.

A Legrövidebb Nyári Éjtszakát mára elfeledték, de ha kimondjuk azt, hogy Magyar

Tenger, akkor máris megidéztük Horváth Ádámot, ugyanis a fűredi „amatőr csillagász” nevezte először így a Balatont.

Pálóczi Horváth Ádám 1791-ben készült arcképe. A félg tartak éggömb a költő csillagászati érdeklődésére utal

Balatonfüred leghíresebb amatőrcsillagásza azonban nem Pálóczi Horváth Ádám, hanem Jókai Mór (1825–1904), aki úgy hét évtizeddel később települt Füredre, igaz, csak nyári lakosként. Villája ma múzeum, érdemes felkeresni, hiszen valaha innen végezte távcsöves megfigyeléseit a nagy mesemondó, aki nem csak írásaiban, de a valóságban is sokaknak mutatta meg az égbolt csodáit – távcsöves bemutatókat is tartott. Jókai hatalmas életművében jócskán találunk csillagászati vonatkozásokat. Elég, ha csak a kötelező olvasmányra, az Arany

emberre gondolunk, amelyben a Jupiter holdjainak megfigyelését bizonyosan saját távcsöves tapasztalatai alapján írhatta meg. Az író a nyarakat évtizedeken át többnyire Balatonfüreden töltötte.

Mindeközben a túlparton, Siófokon is egyre élénkebb fürdőélet alakult ki, hála a Déli Vasút kiépülésének. A huszadik század elején Krúdy Gyulával (1878–1933) találkozhatunk a siófoki kikötőben augusztusi éjszakákon, amint a Perseidák visszatérését figyelni évről évre. Ez persze nem a szó hagyományos értelmében vett „meteorészlelés”, de több is annál, amint arról Egy éj című 1916-ban született novelláját olvasva meggyőződhetünk.

Ismét eltelik néhány évtized, és a tó másik végén, Keszthelyen bukkan fel az amatőr csillagászat (1948-ban), ezúttal már szervezett formában, a Magyar Csillagászati Egyesület Keszthelyi Csoportjaként. A fennmaradt dokumentumok alapján tudjuk, hogy a városban komoly érdeklődés nyilvánult meg a csillagászat iránt, amint arról a Csillagok Világa tudósít: „A keszthelyi helyi csoport március 3-án tartotta első előadói estjét. Előadók voltak: Dr. Csányi József és Vladár Endre. Csányi József előadásában általános képet festett a csillagászat szépségéről és értékéről. Kiindulási pontnak vette H. Poincaré meghatározását „A tudomány értéke” c. munkájából. Az előadó kibővítette ezt a Kosmos fenségességének érzékeltetésével és értékelésével, ismertette azoknak az alapismereteknek vázát, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a csillagos égen a tudomány mai állása szerint tájékozódhassunk és titkaihoz közelebb juthassunk. Vladár Endre előadása két részből állt. Első részében a csillagászat történeti fejlődését ismertette az adatok részletes, gazdag, szakszerű és mégis élvezetes csoportosításában, hogy a hallgatóságot valósággal elragadtatta. A másik részben a helymeghatározás elemibe vezette be a hallgatóságot, de nemcsak szavakkal, hanem pompás ábrákkal és saját készítésű koordinátahálózattal. Mintegy másfél órás előadása nemcsak lekötötte a hallgatóság figyelmét, hanem számukra maradandó ismereteket is

nyújtott. Kilátásban van, hogy a helyi csoport használatra megszerezhet egy 50 mm objektív átmérőjű távcsövet. Amint ez megtörténik, programunkat kibővítjük. Addig is a gyakorlati és elméleti ismeretek szerzése céljából előadásokat tartunk, előreláthatólag havonta.” Nem így lett, a 23 fős csoport működését az Államvédelmi Hatóság 1948. november 8-án betiltotta.

Jókai Mór 8 cm-es Bardou-refraktora

Két évtizeddel később a nagy víz másik végén, Fűzfőgyártelepen jön létre egy újabb amatőr szerveződés, mely szerencsére napjainkban is létezik. Az 1967-ben átadott csillagvizsgáló példás összefogással létesült, a helyi nagyvállalat, a Nitrokémia jelentős anyagi támogatásával. A kupolában egy Orgoványi-féle 30 cm-es Newtonnal folytak a bemutatók, a teraszon pedig kisebb refraktorokkal észleltek az amatőrök.

A hetvenes években jön igazán divatba a Balaton a fiatalok körében, nem csoda, hogy 1975-ben és 1976-ban is egy-egy országos

meteorészlelő tábor szerveznek a tó partján – a mainál még mindig jóval kisebb fényszennyezés mellett. Balatonkenesén, majd Kiliántelepen töltenek el egy-egy hetet a meteorosok. Nem véletlenül hangzott fel a csopaki strand hangosbeszélőjében sem a közlemény 1992 nyarán, miszerint kitört a GK Persei – a fiatalság mindig is hajlamos volt efféle csínyekre. A ráktanyai MCSE-táborok kirándulónapján ugyanis a Balaton volt egyik úticélunk. A többit pedig könnyen kitalálhatja a nyájas olvasó.

A nyolcvanas évek végén Balatonszárszótól délre, Kötcsén születik egy újabb amatőr kezdeményezés: a Magyar AmatőrCsillagászati Társaság vásárol meg egy birtokot, ahol táborokat szerveznek, rendszeres észleléseket folytatnak, néhány évig innen készíti asztrofotóit Szutor Péter. Ekkorra már egyre rosszabb állapotba kerül az északi part csillagvizsgálója, a fűzfőgyártelepi. A kilencvenes évek közepére aztán annyira lepusztul az épület, hogy soha többé nem lehet innen csillagászkodni – gondoltuk akkor. Szerencsére másként alakult. 1995-ben ismét létrejön egy MCSE-csoport a Balaton partján, ezúttal Balatonfűzfőn. Nagyon változott a világ 1948 óta. Senki nem akadályozta, senki nem tiltotta a fűzfői csoport megalakulását, majd működését. Miért is akadályozta volna?

Két év múlva, 1997 tavaszán esténként sokan figyelik áhítattal a Balaton fölött függő Hale–Bopp-üstököst – persze csak a déli parttól nézve látszik a víztükrön fölött. A tó igazi csillagászati ünnepe azonban 1999. augusztus 11-én köszönt be, amikor a régóta várt teljes napfogyatkozás 2 perc 21 másodperces sötétsége végigsöpör a vidéken. Az árnyék közepe a Tihany–Siófok vonalon száguld végig a tó víztükrén. A jelenséget százezrek figyelik ujjongva szerte a Balaton partjáról. Teli vannak a strandok, sokan a vízben állva figyelik a gyémántgyűrűt, a napkoronát. Igazi népnüppelnyé vált az a szerdai nap – a ritka égi látványosságnak mindenki felhőtlenül tudott örülni, főként, hogy előző éjszaka igencsak felhős volt az idő.

A fényszennyezés a Balatonon is egyre súlyosabb probléma. A közvilágítás sokszor-

ta fényesebb, mint a hetvenes évek meteoros táborai idején volt. A műemlékek díszvilágításai mellett megjelentek a diszkók lézergyűi, melyek kilométerekre nyújtogatják erőszakos csápjait – a siófoki fényágyút még a Bakonyból is észre lehet venni.

Mennyi maradt mára a csillagos égbolt látványából? Az 1791-es állapotok még paradicsomiak voltak. Manapság azonban túl sok a fény a Balatonnál is, ahogy mindenütt az országban. Mégis, mi az, ami még megmaradt az égi látnivalókból? Nagyon is sok!

Korábban, a filmes korszakban nagyritkán készültek olyan felvételek, amelyek a táj és a csillagos égbolt kapcsolatát mutatták meg. Egyáltalán: a dolog természetéből adódóan jóval kevesebb fotó készült – bármiről. A digitális fényképezéssel ez egycsapásra megváltozott, és ez a változás nem is olyan régen, alig néhány éve következett be. Különleges légköroptikai jelenségek, bolygóegyüttállások, nap- és holdkelték, vagy csak úgy a nagy víz fölél feszlülő csillagos égbolt – mind-mind hálás téma, csak tudni kell, hogy mit, honnan és mikor örökítsen meg a szorgalmas fotós. Az érdeklődő nagyközönség is nagyon hálás az ilyen felvételekért, hiszen valamilye „aha!”-élményt közvetítenek a képek, amelyek sokkal közelebb hozzák a csillagok világát, mint ahogy azt korábban gondoltuk.

Ladányi Tamás ezekre a pillanatokra vadászik. Meglesi a nagy tavat télen és nyáron, minden évszakban. Teheti, hiszen maga is „balatoni gyerek”. Igaz, jó ideje veszprémi lakos, de Fűzfőn nőtt fel, ott ismerte meg a csillagos eget, ott kezdett csillagászkodni, és ott vált kiváló észlelővé. Hogy az ő asztrotájképeiben mennyi munka, mennyi megtett kilométer lehet, azt csak sejthetjük. Ha nem is jön ki a Föld–Hold távolság, de alighanem elöb-utöb összejeen a geostacionárius műholdak távolsága, mert megcsik, hogy egy jól sikerült asztrotájképért bizony sokat kell autózni, miatt ha lehet, ott kell lenni, amikor valami fontos történik a balatoni égen. Ezeket a pillanatokot hozza el nekünk amatörcsillagász társunk, amikor megosztja velünk balatoni témájú asztrotájképeit.

Mizser Attila